

*Федір Медвідь,
Володимир Баран*

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ УКРАЇНИ
ТА ЧОРНОМОРСЬКИХ КРАЇН
У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВЧЕННІ ЮРІЯ ЛИПИ

У статті висвітлено сучасне розуміння «Чорноморської доктрини» українського мислителя Юрія Липи. Здійснено ретроспективний аналіз політичних режимів України і чорноморських країн та їх впливу на геополітичну ситуацію у Чорноморському регіоні.

Ключові слова: політичний режим, геополітична історія, «Чорноморська доктрина».

Fedir Medvid, Volodymyr Baran. The political regimes in Ukraine and the Black Sea countries in the geopolitical doctrine of Yury Lypa. The article highlights the current understanding of the «Black Sea Doctrine» of Ukrainian thinker Yury Lypa. The retrospective analysis of political regimes of Ukraine and the Black Sea countries, and their impact on the geopolitical situation in the Black Sea region are carried out.

Key words: political regime, geopolitical history, «Black Sea Doctrine».

«У нас немає ані вічних союзників, ані постійних ворогів, але постійними і вічними є наші інтереси, і захищати їх – наш обов’язок» – цей вислів одного з найвидатніших державних діячів Великобританії Генрі Джона Пальмерстона вже давно є певною універсальною формою дій країн у складних геополітичних іграх.

Сучасній українській незалежній державі вже пішов третій десяток складного політичного життя, але якогось усталеного плану зовнішньої діяльності за цей час так і не було прийнято. Ідей та гасел, законів та постанов, проектів та концепцій побудови ефективної геополітичної діяльності, оприлюднених політиками та науковцями, в Україні ніколи не бракувало, але синтезувати ці різновекторні моделі розвитку в цілісну, оптимальну та довготривалу вітчизняну міжнародну стратегію чомусь ніяк не вдається.

Чимало вітчизняних науковців, здійснюючи регулярну ревізію творчих напрацювань, пропонують осучаснені версії певних геополітичних концептів минулого. Насамперед теоретично оновлюються зовнішньополітичні ідеї Михайла Грушевського, В’ячеслава Липинського, Дмитра Донцова, Миколи Міхновського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Степана Бандери та інших видатних державних діячів першої половини ХХ століття.

Геополітична спадщина Юрія Липи (1900–1944) та доцільність реалізації «Чорноморської доктрини» в сучасних умовах також з кожним роком стає у центрі уваги дедалі ширшого кола дослідників [1 - 10].

Проте метою цієї статті є не чергове обґрунтування позитивів і ризиків побудови сучасного Чорноморського простору, а коректне висвітлення геополітичних описів Ю. Липи стосовно України та інших держав регіону крізь дихотомію «політичний режим – геополітична активність».

Оскільки, на переконання автора «Всеукраїнської трилогії»: «Річ цілком зрозуміла, що геополітичні явища повторюються, відживають наново в відповідні ситуації. Адже ж мають підставу в самому терені, що не змінюється. В відповідній порі відживає, наприклад, і «гребля Трої», і «наступ Боспору», і «Святославове знищення Волзького шляху». Отже, тим самим до деякої міри від цих геополітичних явищ залежить і будуччина України» [11, с. 203].

Тому контент-аналіз та ретроспекція нижченаведених політичних описів, датованих кінцем 30-х – початком 40-х років ХХ століття, є певним історичним ключем до розуміння сучасних геополітичних процесів.

Україна. «Назву цю – «українець» – прийнято в XVIII–XIX ст. як офіційну для раси, що, здавалось, упадала. Прийнято тоді, коли, здавалось, найбільше принижено дух раси, і, власне, від того часу, від століття, зростає моральне значення слів: українець і Україна. Померхли старі назви, нема гіпербореїв, нема русичів, нема козако-русів, минули їх слави і честі, зате росте честь, розгортається слава українців. З тим словом є зв'язані слова: справедливість і правда» [11, с. 322].

«Українські герої – це висловники туги й праці багатьох поколінь. Вони завершують собою повторність і уяскравлюють традицію. Їхня особиста творчість – це завжди тільки одна сильна мелодія, що влітається в потужний спів раси.

Митрадат VI Евпатор, великий цісар Понту, тільки кристалізує виразніше те, що перед тим сімсот літ оживляло Пантикапей і інші Чорноморські держави. Святослав Завойовник успішно підбиває волзько-закавказький шлях, але розпочали його підбивати п'ять століть тому ще готи з-над Дніпра (а пізніш київський великий князь Ігор). Урочисте прийняття християнства Володимиром

Святим прийшло по кількох століттях зросту християнства над Дніпром і Чорним морем. Не можна собі уявити потужних постатей Ярослава Мудрого й Осмомисла без попередньої, дуже довгої системи традицій. Богдан Хмельницький завершував два-три століття козацької стратегії й устрою. Навіть Симон Петлюра не висловив би того, що висловив, без попередньої, майже столітньої мурашиної праці української еліти» [11, с. 205–206].

Найяскравішим історичним етапом оптимального поєднання внутрішньої стабільності та зовнішньої експансії в українській історії була Гетьманщина.

«Впродовж тринадцяти літ (1550–1563) своєї діяльності Вишневецький геніально утверджує дві традиції: 1) на початках 1550-х років «на острові Хортиці, проти Конських Вод, коло кримських кочовищ», ставить він замок і громадить навколо себе козацтво; 2) використовує в політиці державне суперництво Литви Жигимонта-Августа, царської Москви й турецької Порти для зміцнення позиції Хортиці, їздить до Царгороду і має успіхи, їздить до Москви, і йому помагають. Його, крім цього, оваційно вітає литовський сейм; він бере участь у лівонській балтійській війні, претендує на престол молдавського господаря, погромлює черкесів на Кубані, врешті, полонений у війні, гине в Царгороді» [11, с. 256].

«Його правдиво українська, рішуча й творча постать пригадує іншого українця, що заснував місто, недавно відкопане коло устя Гориня, князя Давида Ігоровича з XII ст. Того князя, політика, капіталіста й войовника, що закладав і руйнував міста від Кубані й Наддунайщини аж до Гориня й Балтійського моря. Та Вишневецький був: не тільки мальовничою постаттю. Всі походи й дипломатичні посуви Вишневецького – це прообраз майже всіх пізніших посувеней козацьких вождів. Це ж, як він, Тиміш Хмельницький претендуватиме на волозький трон, це Тетерю, як і його, вітатиме сейм, Самойловича – Москва, а Орлика – Туреччина. Ще, може, потім були додаткові подробиці, договори з іншими контрагентами (Швеція, Австрія, Венеція), походи до інших країв

(Альпи, Фінляндія), але засада зосталася та сама: використувати конфлікти і суперництво сусідів для зміцнення козацької державності» [11, с. 256].

«Коли Вишневецький закреслив межі козацької політики, то напрямну цій політиці дав Хмельницький. Та напрямна затрималася майже до кінця козацької державності – опертя України на Чорне море, на державу, що володіла тим морем, на спадкоємницю Східнього Риму – на Туреччину» [11, с. 257].

«Що ж привело до занепаду козацьку державність? Адже ж була вона побудована на засадах воєнної організації, отже, тим самим завжди була здібна до оборони й наступу.

Саме з тої занадто великої військовості й зроджувалася часто небезпека для козаччини, аж вкінці знищила Козацьку державу. Уміння козаччини битися, не ненавидячи, і «ворогові поклін давати», трактування лицарськості як змісту держави – зашкодило.

Занадто високе поняття про значення договорів і надавання ваги міждержавним зобов'язанням знайдемо навіть у Богдана Хмельницького. Віру в непорушність конституційне трактованих вольностей заховала козацька шляхта Гетьманщини аж до остаточного її ліквідування» [11, с. 257–258].

Історія України першої половина ХХ – трагічне поєднання майже десятків короткотривалих державних утворень та тисячі невинуватих жертв.

«Не завжди є корисно для України ставити на перше місце якусь доктрину чи навіть козацький запал і пиху. Це не відповідає характерові українського державного будівництва, не буде дійсного життя.

Найчастіше у цьому нас переконали останні десятиліття. Всякі «тверді закони», і запал декламаторів, і «козацька гордість» кабінетних ліриків – це найзвичайніша розпуста нації. Маємо в практиці «козацьку гордість» авантюриста Полтавця-Остряниці і інших віденських і брюссельських козаків. «Тверді закони волюнтаризму» пхнули, властиво, до самовбивчої акції здібного генерала

Юрія Тютюнника, використаного більшовиками для їх пропаганди і застріленого. Ще менш імпонує тепер така сильна в українців ХІХ століття ліричність. Ще менше значать тепер заклики до офірності в словах, ліричні гекатомби. Гекатомби дійсності перевищують всяку лірику» [11, с. 239].

Туреччина. «Османська імперія була постійно звернена до Середзем'я, і Чорне море було для неї другою, коли не третьорядною ділянкою експансії» [12, с. 53]. Але Севрський трактат 1920 року, що юридично закріпив невдале для Порту завершення Першої світової війни, кардинально змінив політико-економічний курс держави.

«Коли вірмени, ассори й араби, східні народи-антантофіли не дістали нічого, то турки, як вороги, й поготів. Зручними ударами арабських царків Англія нищить решту турецьких гарнізонів і вже по підписанню миру захоплює нафтодайний Моссул; Франція – Сирію й Олександрійський санджак. Гра йде швидко – майже століття придивлялись до Османської імперії чужинці з Заходу, пробували й досліджували – і зліквідували Османську імперію властиво протягом кількох місяців.

Більше, вони почали ліквідувати вже не зв'язок Туреччини з підбитими краями, вони почали нищити самих турків. Уже перед тим турки знищили себе, видаючи на війну 1914–1918 років усіх мужчин від п'ятнадцяти літ. Тепер Анатолію відтято від так потрібного довозу збіжжя. В Царгороді (Істанбулі), де була грецька більшість, кпили західні чужинці і греки з найбільших державних святощів і традицій османів. За спиною турків, зненавиджені ними, вірмени будують велику Вірменію, вбивають ніж у спину переможеній державі. Демобілізовані жовніри падають з голоду і хвороб, на вулицях сіл жебрають давні старшини» [12, с. 53–54].

Проте протягом 1921–1922 років «воля одної людини знайшла співзвучність земляків», і цю складну ситуацію, як і багатовікові канони політичного режиму Оттоманської імперії, були цілеспрямовано змінено. «Кемаль-паша з його національним ентузіазмом не звертався до

старих османських традицій, він звернувся вперше в історії турків до самих турків» [12, с. 55].

«На селюхах збудував Кемаль свою державу. Тому він свідомо зліквідував кілька великих генеральних ідей, що цвіли в давнім і недавнім Царгороді.

Він відкинув пантуранський рух як політичну ідею. Рух той за об'єднання усіх тюрків у Туркестані, над Волгою й Уралом існував навіть у далекій Якутії (колись підбиваний гетьманом Многогрішним) та в групці татар у Тавриді і в деяких групках кавказців. Цей рух на початку ХХ століття мав і свої тріумфи, Джемаль-паша виголошував про нього вогненні промови в Тифлісі, а Енвер-паша згинув за пантуранізм у дебрах Бухари. Але то був усе ж тільки декламаторський запал, і то все ж був своєрідний інтернаціоналізм (як «слов'янство»), а Кемаль-паша був реалістом і націоналістом.

Він відкинув також і османські традиції («Велика ідея Туреччини – поворот до Візантійської імперії – впала»). Він відкинув і традицію Царгорода, зрадливого міста, що хотіло бути грецьким. Він виступив і проти султана, сказавши в турецькій парламенті: «Треба побудити ціле турецьке військо і цілу турецьку націю до революції. Мусить бути перебудована ціла суспільність турецької нації відповідно до великих можливостей». Він установив республіку.

Він завагався, аж врешті 3 березня 1924 року скасував і релігійну владу – каліфат. Радикальні реформи в ділянці відокремлення від держави зробили йому пекельну опінію серед інших мусульман. Та він дбав тільки про об'єднання своїх турків» [12, с. 55–56].

Засновник турецької республіки методично очищав країну від міцно вкорінених грецьких елементів. Він навіть перекроїв духовність оновленої нації. «Туркам дав Кемаль інший міф від ісламу – міф походження від Шумеру. Він дав їм віру в себе. А вона була потрібна» [12, с. 56]

Та все ж, своєї головної ідеї – зростання населення до 25 мільйонів осіб і їхньої економічної «самовистачальності» – Ататюрк реалізувати не зумів. І якщо «зміна

відсталой господарчо і примітивної хліборобської нації на найбільш висококультурну націю світу» пройшла доволі вдало, то динаміка приросту населення була майже нульовою [12, с. 57].

Очевидно, що зі зміною внутрішньої ситуації в країні зазнали геополітичні орієнтири Туреччини. І якщо «Оттоманська імперія була сама джерелом натиску на сусідні держави, а сучасна Туреччина лякається тільки одного: щоб самій не стати жертвою натиску сусідів» [12, с. 57].

«Турки пам'ятають про безоглядність франко-бритійського імперіалізму: вони з неспокоєм слідкують за італійським відродженням, що перейняло на себе імперські традиції Риму, завойовника Передньої Азії.

«Від 1922 року ми – форпост Європи в Азії. Азія починається за кордонами Туреччини», – так освідчують турецькі міністри. В грі трьох середземноморських імперіалістів вони хочуть зберегти передовсім незалежність власної держави. Це заповіт Кемалю в закордонних справах» [12, с. 58].

Іран. «По війні 1914–1918 років, по перевороті Кемалю в Туреччині і за його прикладом націоналістична диктатура (Різа-хан) запанувала в Ірані. Однак іранський націоналізм матиме нечувані труднощі з перебудовою іранської дійсності: у 75 % краю панують цілком феодальні, а то й примітивно-номадські відносини. Національно він слабкий (тільки 50 % персів)» [12, с. 61].

«Узбережжя Перської (Іранської) затоки – це командна височина в геополітиці. Це вікно на широкий світ, що його навіть не можна порівняти з таким, наприклад, виходом через протоки до Середзем'я. Країни Чорного моря віддавна шукали цього шляху. Властивий зміст походу Олександра Великого – це устійнення суходелової дороги з Чорного моря й Східного Середзем'я до Перської затоки та її надбережних країн» [12, с. 62].

Кавказ. «Перший документ про політичну одність кавказьких народів має лишень сто літ. Публікує його англійський мандрівник Едмунд Спенсер у своїх «Чер-

кеських подорожах», виданих у 1837 році. Цей документ, де черкеські народи Західного Кавказу звертаються до «монархів Європи й Азії», зветься «Декларація незалежності». У наївних словах передає він цілу геополітичну суть Кавказу, що залишається незмінною донині. «Нас 4 мільйони, але ми маємо нещастя бути поділеними на багато племен, мов і сповідань; ми маємо окремі звичаї, традиції, інтереси, союзників і ворогів. Ми досі не маємо жодної спільної мети, але ми маємо свою форму кермування і здібність до послуху законам... За браком своїх вождів ми дуже часто вибирали чужинця-вождя» [12, с. 44–45].

Проте це свідчення політичної цілісності Кавказу є певним історичним винятком. Адже протягом багатьох століть кожен з кавказьких народів чомусь більше прагнув до відокремлення, ніж до єдності.

«Маємо цікаву історію державності Грузії, колись супротивниці Ассирії, і зустрічаємось з її блискучою добою Тамари (1184–1213); маємо історію войовничого Азербайджану, цих мусульманських зайд, де вже в половині X століття велику роль відігравали давні українці (913–914); цікава історія тепер найубогішої з кавказьких держав – Вірменії, звідки вийшла каста найбагатших чорноморських купців, побратимів левантинців. Цікава й історія черкесів, що колись їх землі сягали аж до Дону, що залишили залишки своєї крові по цілім північно-східнім узбережжю і що дали Османській державі найліпших адміністраторів.

Відвага деяких із цих народів, як, наприклад, курди, є подиву гідна.

Та ці всі факти не дають і не дадуть поняття Кавказу як цілості. Це факти, що надають до розбиття Кавказу, коли їх традиції пробувати продовжувати в кавказькій війську і кавказькій торгівлі. Лучба й мале населення кожного кавказького народу робить його пасивним геополітично» [12, с. 45].

«Що ж того, що по згнобленню Росією героїчного Шаміля (1859) біля мільйона черкесів-магометан переселилося

до Анатолії і там вигинуло в нужденних османських умовах? Вони не оборонили свого краю, а цілого Кавказу вони не вміли боронити. На Кавказі від XVI століття панували релігійні роздори, від XX століття – ще й роздори національні» [12, с. 46].

Болгарія. «Зеніт болгарської сили був за царя Симона (893–927), що сягнув аж до Адріатики, підбив сербів і стремів до корони Царгорода. Преслав, його столиця, була знана з багатства і будівель. Ріка Морава, як і долішній Дунай, були головними артеріями тодішньої болгарської торгівлі» [12, с. 75].

Та згодом про ті славні часи болгари могли тільки згадувати. «Геополітик зве Болгарію «козлом отпущенія» (Sündenbock) по важких роках 1913-ому і по 1918–1919-тих. По тих роках ограбовано її територію і населення.

Тому має вона незалагоджені справи із сусідами і глуху нехіть до держав Заходу і Росії. 20–25 % болгар живе в сусідніх державах.

Найголовнішим її питанням є обрахунки з сербами і справа Македонії» [12, с. 75].

Югославія. «Югославія – це вузол суперечностей, зав'язаних сербами в дуже для них корисних часах 1918–1919 роках. Стратегічно є найгірш положена з усіх європейських країн» [12, с. 71].

«Примат у будові Югославії був у руках героїчних сербів. Однак опанувати своє історичне психе буде для них, може, важчим завданням, як було будувати по 1918 року державу – Югославію. В крові сербів ще, може, непобіджені традиції боротьби гірських князьків.

Головна боротьба іде між сербами і хорватами, що порізнені між собою, як словаки і чехи. В цій боротьбі велику роль відіграють по обох боках позаюгослов'янські чинники.

Коли Туреччину націоналізм віродив, то Югославію він допроваджує до самознищення» [12, с. 71].

Греція. «Греція й давніше, і тепер складається з островів і узбережжя – решта немає ані економічного, ані політичного значення» [12, с. 180].

«В першій десятилітті теперішнього століття греки виявили деякий власний націоналізм. У балканських війнах 1912–1913 років здобули вони Західну Тракію і Салоніки (Солунь). Помимо великого викривавлення у війні 1914–1918 років, спробували вони загарбати від турків Східну Тракію – аж під Царгород, а навіть частину Малої Азії із Смірною та великою кількістю островів. З нечуваними зусиллями побіджена Туреччина на чолі з Кемалем змогла все ж у 1921–1922 роках викинути звідти грецьку армію, а пізніше й грецьких осадчих.

Війна 1941 року позбавила греків самостійного значення й зблизила Італо-Німеччину до Малої Азії й Суецу. Їхня історія останніх літ – це важкий доказ на користь розвою великих державних одиниць і поглинання ними малих країн і народів» [12, с. 180].

«Сучасна Греція – це не часи Перикла: вона мусить до когось належати» [12, с. 64].

Румунія. «Головним змістом румунської державності є їхня правляча бюрократія, що веде свою традицію від візантійської й османської паразитарної урядовщини. Вершок виховання освіченого румуна – це перебування в Парижі.

Румунські маси звикли до темноти, і коли в останніх двох десятиліттях в бюрократії постали тенденції до ширення освіти в масах, вони наткнулися на супротив. «Хіба нема ніде в Європі, щоб так поважно і на таку широку скалю хтось хотів виховувати, і немає також більшої нехоті мас у відношенні дл всіх проб навчання», – нотує в 1930 році (Transsylwanicus).

Державна моральність стоїть у Румунії хіба найнижче з усіх чорноморських країн. Державна моральність, скажімо, у такій національній партії дуже низька, це – мораль турецького пашалика. Очищення урядовців – це робота Геркулеса. Досі румунська держава – це Mahrungskrippe (ясла з кормом) для кожної панівної партії» [12, с. 77–78].

«Румунія – держава нескристалізована. Це приклад чорноморської держави, що не перейшла ще вогневої

проби національного горіння. Румуни (волохи), як і за часів османських, є в руках людей, що люблять тільки уживати життя і залагоджувати справи, за візантійсько-османською традицією. Румунія не обернулася обличчям до Чорного моря і ніколи не оглядається на свої сили. Не має вона героїчної традиції, як Сербія, ані пережила гієни й національного перелому, як Туреччина, Болгарія й Україна» [12, с. 79].

Угорщина. «Визначний німецький геополітик Зупан, описуючи тип псевдонаціональної держави, на першій місці, як приклад, ставить Угорщину. Для нього мадяри це тільки невеличке плем'я, що осілося в дуже щасливо положеному місці (в запіллі Карпатських гір) і звідти тиснуть на слов'янські і румунські племена» [12, с. 80].

«Від тисячоліття держави мадяри не дали світові і світовій культурі нічого. Знищення ними фізично й духовно довершеного не дасться окреслити й гетакомбами. Поза Аттилою, символом найбільшого руїнника, що коли-небудь був у Європі, не мають жодної визначної постаті.

Номадизм мадярів зникнув у їхньому щоденному житті, але залишився в їх традиціях (гльорифікація Аттили) і закордонній політиці. Це дало свої наслідки. Важко уявити собі народ більш зненавиджений сусідами, як мадяри» [12, с. 80].

«Програш мадярів по 1918 року, зубожіння і повільне вимирання змусило їхніх політиків застановитися над будучиною Угорщини» [12, с. 80–81]. За припущенням визначного місцевого політичного діяча графа Стефана Бетлена: «Угорщина, як і всі малі народи Середньої Європи, буде вкінці проковтнена або слов'янськими вовкулаками, або німецьким напором на схід, або навіть обидвома разом» [12, с. 81].

Очевидно, що з часу виходу у світ праць «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Чорноморський атлас» пройшло вже багато років і геополітична ситуація в Чорноморському регіоні неодноразово змінювалася. Проте більшість висловлених автором «Всеукраїнської трилогії» зовнішньополітичних історично-стереотипно-тенденційних

моделей присутні і в ХХІ столітті. А грамотне трактування наукових постулатів минулого може слугувати опорою цілісної оцінки геополітичних проблем Чорноморського регіону та якісно пришвидшити витворення теперішньої та майбутньої оптимальної зовнішньополітичної доктрини. Крім того, написану Юрієм Липою геополітичну історію варто розглядати як певний системний запобіжник в умовах постійних змін світового політичного порядку.

---

1. Гринів О. Юрій Липа – творець української «імперіальної» концепції // Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 47–55.

2. Федоренко О. Актуальні аспекти геополітичної концепції Юрія Липи // Українознавство: науковий, суспільно-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал / НДІ українознавства МОНУ. – Київ, 2002. – Ч. 4. – С. 240–242.

3. Медвідь Ф. Юрій Липа як фундатор «чорноморської доктрини» України // Дні науки філософського факультету-2007: Міжнародна наукова конференція (18–19 квітня 2007 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – Ч. I. – С. 131–133.

4. Домащенко Л. Юрій Липа про геополітичні підстави чорноморської доктрини України // Нова парадигма. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. 75. – С. 150–160.

5. Домащенко Л.М. Концепції чорноморської орієнтації України у вітчизняній політичній думці першої половини ХХ століття: Дис... к. політ. Н.: 23.00.01. – К., 2009. – 205 арк.

6. Казанков Р. Геополітичні погляди Ю. Липи в українській історіографії // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 63-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 23 квітня 2010 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 144 – 146.

7. Баран В.В. Юрій Липа про геополітичне становище чорноморських країн першої половини ХХ ст. // Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи». (Тернопіль, 15 квітня 2011 року). – Тернопіль: Вектор, 2011. – С. 18–21.

8. Баран В.В. Юрій Липа: Проект геополітичної модернізації України // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – 2011. – № 6 (56). – С. 483–492.

9. Медвідь Ф.М., Баран В.В. Елітарна концепція Юрія Липи в умовах формування міжкультурної взаємодії // Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2012. – С. 46–53.

10. Медвідь Ф.М., Баран В.В. Геополітичні візії В'ячеслава Липинського і Юрія Липи: спроба порівняльного аналізу // Наукові праці МАУП. – 2012. – Випуск 3 (34). – С. 50–58.

11. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. – Т. 1.: Призначення України. – К.: МАУП, 2007. – 336 с.

12. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. – Т. 2.: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас); Розподіл Росії. – К.: МАУП, 2007. – 392 с.